

C R E S

GRAĐEVNI RAZVOJ JEDNOG MALOG, STAROG GRADA

U okviru šire zamišljenog rada na proučavanju starih urbanih formacija duž jadranske obale, jedna radna ekipa Instituta za povijest umjetnosti i arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, boravila je u toku jeseni 1961 godine na otoku i u gradu Cresu. Ovaj terenski rad financiran je iz sredstava koje je Institutu dodijelio Savjet za naučni rad SRH, a u njemu su sudjelovali: prof. dr Milan Prelog, asistent Marija Planić-Lončarić, Krešo Tadić stručni suradnik-fotograf, Ivan Prtenjak stud. arhitekture, te studenti povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu: Nada Grujić, Biserka Jakac, Tonko Maroević, Anica Kabnić i Boris Klenovar.

Objavljajući ovaj »prethodni izvještaj« o svom radu na Cresu, – radna grupa Instituta bila bi vrlo zadovoljna kada bi materijal kojeg ovdje iznosi poslužio kao podloga za jednu širu diskusiju o metodi rada na proučavanju naših starih urbanih formacija, jer je ovo proučavanje još uvijek u početnoj fazi, usprkos pojave prvih monografskih obrada nekih starih gradova. Upravo uslijed toga, u ovom radu posebno je naglašena opća problematika u vezi s ciljevima i metodom rada. S posebnim zadovoljstvom radna grupa stavlja prve rezultate svog rada na raspolaganje organima za zaštitu spomenika kulture, kao i organizacijama za urbanističko i prostorno planiranje. Makoliko bili skromni, ovi rezultati predstavljaju određeni prilog u fiksiranju onog dijela inventara naše kulturne baštine, koji ne samo da je uslijed dinamike života izvirgnut određenim promjena, nego ponekad i opasno ugrožen.

I. CILJEVI RADA NA PROUČAVANJU GRAĐEVNOG RAZVOJA STARIH URBANIH FORMACIJA

Proučavanje razvoja starih urbanih formacija određeno je prije svega potrebom da se konačno ostvari jedno, još neispisano, poglavlje naše kulturne historije, jer nema sumnje da se pomanjkanje jednog takvog poglavlja, koje bi bilo posvećeno građevnom razvoju naših gradova; njihovoj prostornoj dinamici, – sve teže osjeća kako u prikazima razvoja ekonomsko-društvenog i političkog života duž naše jadranske obale, tako i u razvoju umjetničke djelatnosti na tom području. Treba li zaista još uvijek nekoga uvjeravati da utvrde, luke, kuće, palače i crkve, sačuvane u našim starim gradovima, predstavljaju ustvari najkonkretnija svjedočanstva o proteklom vremenu? Jer usprkos mnogobrojnih promjena na pojedinim objektima, pred nama stoje još uvijek prisutni kameni okviri života, koji je bespovratno protekao i kojeg ponekad uzalud pokušavamo rekonstruirati na temelju škrtih i manj-

kavih podataka iz pisanih izvora. No nasuprot prilično razvijenoj djelatnosti na području arhivskog rada mi se još uvijek premalo služimo ovim »kamenim izvorima«, – još uvijek slabo čitamo ono što nam oni kazuju već samom svojom egzistencijom. Jer ako proces urbanizacije jadranske obale shvatimo kao bitan dio njenog historijskog razvoja, onda su upravo stari gradovi sa svojim očuvanim građevnim inventarom osnovni spomenici za proučavanje osnovnih faza toga razvoja. Isto tako pažljiva analiza sačuvanih stambenih objekata u nekom starom gradu, analiza njihove prostorne dispozicije, kao i namjene pojedinih prostora, pa zatim općeg karaktera ovih objekata pa čak i tehnike njihove gradnje, – može često nadomjestiti mnoge nepotpune ili izgubljene podatke o društvenoj strukturi njihovog stanovništva u pojedinim razdobljima, o stvarnom stupnju urbanizacije ili ekonomskom potencijalu određene sredine. Konačno, – i sam proces rasta pojedinog grada sa karakterističnim odnosima prvobitne urbane jezgre i njenih predgrađa (*»burgusa«*) predstavlja prvorazrednu dokumentaciju određenih društveno-političkih procesa, koji se odvijaju tokom vremena u ovim gradovima.

Analiza građevnog razvoja starih urbanih formacija obogaćuje i našu historiju umjetnosti značajnim novim kvantitetama, – a analiza postojećeg inventara profane stambene arhitekture omogućava da se upoznaju neki veoma značajni faktori u problematici rasprostiranja i razvoja nekog stila, o kojima se dosada gotovo nije vodilo računa. Treba se, na primjer, pomsjetiti da smo još nedavno, govoreći o razdoblju romanike na Istočnoj obali Jadrana, pomišljali tek na nekoliko većih crkvenih građevina i posve je razumljivo da je na takvoj »empirijskoj« podlozi bilo teško izgraditi realniju sliku ovog stilskog razdoblja, tim više, što su znatne razlike u oblikovanju pojedinih sakralnih objekata otežavale njihovo povezivanje u određeno regionalno jedinstvo. Isto je tako razumljivo da se u takvoj situaciji problematika geneze i razvoja nekog »stila« rješavala na temelju puke formalne analogije sa pojedinim građevinama na drugim područjima. Tek u novije vrijeme naučno fiksiranje većeg broja sačuvanih objekata romaničke stambene arhitekture u nekoliko jadranskih gradova, upozorilo je na značajan »kvantitativni faktor« u građevnoj djelatnosti XIII–XIV stoljeća, a time i na nove »dimenzije« ovoga stilskog razdoblja. Činjenica, da danas, govoreći o romaničkoj arhitekturi na Istočnoj obali Jadrana moramo voditi računa da nju više ne predstavljaju samo pojedini sakralni objekti nego i brojne palače i kuće, – obavezuje nas da taj »stil« daleko više vežemo uz tlo na kojem su ti objekti izrasli; – ovakva intenzivna građevna djelatnost nezamisliva je bez velikog broja lokalnih klesarskih i zidarskih radionica, Međutim, »otkriće« romaničke profane arhitekture ne pridonosi samo pravilnijem uočavanju značaja kvantitativnog faktora u historijatu ovog stilskog razdoblja, nego upozorava i na činjenicu da se urbani život jadranske obale u tim stoljećima kreće na vrlo visokoj razini. Činjenica da mi uz pojedine palače i javne zgrade s romaničkim stilskim obilježjima susrećemo i mnogobrojne tipove stambenih objekata, koji su očito pripadali raznim slojevima gradskog stanovništva, pokazuje nam stvarnu širinu i dubinu procesa urbanizacije. Isto tako i kasnija pojava mnogobrojnih kuća, palača i ljetnikovaca sa stilskim obilježjima gotike, ne govori samo o evoluciji nekih dekorativnih shvaćanja nego i o daljnjem stupnju razvoja građanskog »habitata«, – načina stanovanja. Takvih bi se primjera moglo navesti i daleko više, međutim već su i ovi dovoljni da upozore na historijsko-umjetnički značaj rada na proučavanju građevnog inventara naših starih gradova.

Istraživanje građevnog razvoja starih urbanih formacija, koje nužno polazi od fiksiranja postojećeg »inventara« arhitektonskih objekata, neposredno je povezano i uz praksu zaštite spomenika. Obrada pojedinog objekta, (sa deskripcijama, arhitektonskim i fotografskim snimkama) u biti je identična s njegovim »evidentiranjem« u smislu postojeće prakse zaštite spomenika kulture. Isto tako i obrada određene urbane cjeline pretstavlja fiksiranje »spomeničkih« vrijednosti. Jer kada govorimo o nekoj urbanističkoj cjelini, kao o spomeniku kulture, mi time ne pomišljamo samo na širi ili užu skup pojedinačnih spomenika, nego u prvom redu na vrijednost same cjeline pri čemu stupaju u prvi plan elementi njene prostorne organizacije. U našim starim gradovima postoje mnogi veći ili manji trgovi i sistemi komunikacija, koji predstavljaju vrlo vrijedna urbanistička rješenja, – jasna svjedočanstva o nastojanjima naših starih graditelja da humaniziraju urbani prostor. Isto tako mi možemo definirati kao kulturni spomenik pravilni raster nekog antiknog grada bez obzira na to imaju li kuće, koje danas stvaraju strane tih komunikacija neku posebnu umjetničku vrijednost. Isto tako skup kuća relativno malih individualnih vrijednosti obilježava često svojim rasporedom ili gabaritom jednu karakterističnu fazu rasta grada, jednu etapu njegovog urbanističkog razvoja, koja može imati nesumnjivu historijsku vrijednost. Konačno, i sama valorizacija nekog objekta ne zavisi samo o tome posjeduje li on neke izrazite »stilske« karakteristike. Postoji naime u našim starim gradovima bezbroj objekata bez nekih izrazitijih gotičkih, renesansnih ili baroknih detalja, – objekata kojima je ponekad teško preciznije odrediti i samo vrijeme nastanka, no koji svojim volumenom ili svojim smještajem, određuju neku prostornu cjelinu, ili opet rasporedom svog prostora predstavljaju vrijedno arhitektonsko ostvarenje. Upravo u vezi s ovom problematikom valorizacije određenih urbanih cjelina mi danas moramo govoriti o ambijentalnim vrijednostima pojedinih objekata ili skupina takvih objekata, sa istim onim poštovanjem sa kojim govorimo o jednom arhitektonskom spomeniku s izrazitim stilskim značajkama.

Konačno, upravo u vezi s problematikom zaštite, rezultati rada na proučavanju starih urbanih formacija mogu i treba da posluže kod urbanističkog i prostornog planiranja. A upravo u sklopu ove problematike rješava se danas sudbina naših starih gradova, odnosno njihovih historijskih jezgri. Bez egzaktne dokumentacije, bez temeljitog poznavanja našeg urbanog i urbanističkog »inventara«, teško se možemo oduprijeti proširenom mišljenju da se daljnji razvoj pojedinih gradova na obali mora odvijati u nužnom sukobu »starog« i »novog«, pri čemu se i suviše olako »novo« identificira sa »boljim«, a »staro« sa preživjelim, zaostalim.

II. METODA RADA

U skladu s ovim osnovnim ciljevima, razvija se logično i sama metoda rada na proučavanju starih urbanih cjelina; to jest, rad se usmjerava tako da njegovi rezultati mogu predstavljati određene odgovore na pitanja, koja stoje u vezi sa svim onim problemima o kojima je ranije bio govor. Naravno, relativno skućena materijalna sretstva nisu omogućila opsežniju i egzaktniju dokumentaciju, pa tako, u slučaju Cresa nije bilo moguće ostvariti ni najosnovniju saradnju sa geodetima, a da se i ne govori o tome, koliko bi primjena fotogrametrije pridonijela kvaliteti dokumentacije. Isto tako su se i arhitektonska snimanja morala ograničiti tek na odre-

deni broj objekata, a relativno kratak boravak ekipe na terenu, nije dozvoljavao provedbu šire ankete, tako da su izostavljeni neki upiti, koje bi inače nužno trebalo uključiti o »karton« pojedinog objekta.¹

a) *analitička deskripcija objekata*

Osnovni element u obradi građevnog inventara neke stare urbane formacije, u konkretnom slučaju CRESA, pretstavlja *analitička deskripcija* svakog pojedinog objekta. Ova deskripcija provodi se prema određenoj shemi, koja je razrađena u toku višegodišnje prakse i koja obuhvaća bitne elemente za kompleksnu »definiciju« nekog objekta (Vidi: PRILOG 1.). Ove »definicije« pojedinih objekata prenose se grafičkim putem na *plan grada*, odnosno radi lakše čitljivosti na nekoliko, planova (Vidi TABLE I. II, III, IV). Tako nam jedan plan može predočiti gabarit aglomeracije, drugi stanje objekata, treći, njihovu arhitektonsku, – spomeničku ili ambijentalnu – vrijednost, četvrti, vrijeme njihovog nastanka itd.²

b) *arhitektonski i fotografski snimci*

Kao što je rečeno, arhitektonsko snimanje objekata provedeno je u prilično ograničenom razmjeru uslijed pomanjkanja materijalnih sredstava. U slučaju Cresa proveden je određeni izbor najkarakterističnijih objekata, koji najbolje »reprezentiraju« bilo neko razdoblje, bilo određeni tip građevina.³

Fotografski snimci upotpunjuju dokumentaciju, pri čemu je naročita pažnja posvećena »panoramskim« pogledima na čitavu aglomeraciju, kao i snimcima detalja.⁴

III. ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA

Polaznu bazu za razne analize pretstavljaju planovi grada u koje su uneseni podatci prikupljeni deskripcijom.

Osnovna uporišta u analizi razvoja neke urbane aglomeracije predstavljaju naravno objekti datirani nekim natpisom, a zatim oni sa izrazitim »stilskim« karakteristikama koje omogućavaju njihovo datiranje, makar i unutar prilično širokih vremenskih raspona. Broj takvih objekata, njihov položaj unutar postojećeg tkiva grada, pa zatim njihove grupacije i odnosi prema javnim površinama, trgovima, ulicama i gradskim zidovima, – sve su to elementi koji omogućavaju određene zaključke o pojedinim fazama rasta grada, o kvantiteti i kvaliteti građevne djelatnosti u pojedinim razdobljima. Već samo postojanje stambenih objekata sa više ili manje istaknutim karakteristikama nekog »stilskog« razdoblja predstavljaju značajno svjedočanstvo o stepenu urbanizacije nekog naselja. Romanička bifora, razni tipovi

¹ Tako na primjer u anketnim listovima nisu zahvaćeni neki problemi u vezi sa karakterom stanovanja u gradu, prije svega nije obrađena problematika snabdjevenosti pojedinih objekata strujom, vodom, sanitarnim uređajima itd. čime bi jednom trebalo nadopuniti anketne listove.

² U Cresu je ukupno izrađeno 350 deskripcija.

³ Arhitektonskih snimaka pojedinih sakralnih i profanih objekata izrađeno je ukupno 30 uz veći broj snimaka detalja.

⁴ Fotografskih snimaka u Cresu izrađeno je preko 400.

gotičkih prozorskih okvira, renesansni ili barokni portali, pokazuju jasno da zahtjevi što su ih naručioc ovih objekata postavljali pred graditelje nisu bili ograničeni tek na puko zadovoljavanje najosnovnijih stambenih potreba, oni jasno govore o želji da se njihova kuća ukrasi, da stekne izvjesni »reprezentativni karakter«. Bez obzira na konkretne pobude koje diktiraju upotrebu nekih dekorativnih elemenata u stambenoj arhitekturi ova težnja da se nekom objektu dade i određeni estetski karakter u duhu određenog vremena ili određene konvencije, predstavlja jednu od osnovnih karakteristika urbane arhitekture, stvarnu podlogu njenog razvoja.

Posmatrajući plan grada CRESA na kojem su fiksirane vremenske, odnosno »stilske« karakteristike građevina, mi možemo lako zapaziti da pretežna većina vrijednijih objekata u gradu (ili bar takvih koji pokazuju određene stilske karakteristike) potječe iz relativno kasnih razdoblja: iz XV, XVI i još kasnijih stoljeća. Činjenica, da u Cresu postoji vrlo malen broj objekata koje bi se sa izvjesnom sigurnošću moglo datirati sa XIII ili XIV stoljećem ukazuje očito na ovo naselje prije XV stoljeća nije imalo neki stvarni urbani karakter. Međutim postojanje jedne prilično velike romaničke crkve (Sv. Izidor), kao i raspored kuća u onom dijelu grada čije središte još i danas predstavlja ova crkva, dozvoljavaju ipak neke pretpostavke o prostornoj organizaciji naselja prije njegove stvarne urbanizacije. U tom smislu treba istaći činjenicu da se crkva sv. Izidora kao i gotovo svi objekti koje možemo datirati u XIV i neko ranije stoljeće, nalaze u južnom dijelu grada, koji je sve do danas zadržao neobično nepravilnu strukturu. Tu nepravilnu strukturu određuje nekoliko gustih aglomeracija koncentričnog karaktera, oko kojih komunikacije kružno obilaze. Premda je većina tih aglomeracija doživjela značajne transformacije, napose u XVIII i XIX stoljeću, mi možemo u njima ipak uočiti dva osnovna elementa: jedan veći objekt oko kojega se grupiraju ostali manji i unutarnje dvorište – trg kao zajednički prostor tako grupiranih objekata, do kojega obično vodi tek jedan prilaz. Ova dva karakteristična momenta omogućavaju pretpostavku da se najranije srednjovjekovno naselje sastojalo dugo vremena od nekoliko, međusobno nezavisnih jezgri koje su se stvorile oko nekog većeg objekta koji je vjerojatno imao i stanoviti fortifikacioni karakter. Danas je već teško odrediti da li je ovaj prvobitni skup, više manje, samostalnih »jezgri« bio opasan zajedničkim zidom i prije XV stoljeća, a time i povezan u određenu prostornu zajednicu, – no očito je da se u toku kasnije urbanizacije grada nastojalo prevladati ovaj arhaični karakter naselja stvaranjem nekih komunikacija sa značajem glavnih ulica – arterija čitavog gradskog organizma, no usprkos svih ovih pokušaja kao i konačne izgradnje novog obruča zidova oko starijeg i novijeg dijela grada, ova struktura samostalnih jezgri još se uvijek jasno osjeća u cjelokupnom gradskom tkivu.

Nasuprot ovom nepravilnom organiziranom dijelu, sjeverni dio grada pokazuje izvjesnu pravilnost. Ovdje nalazimo relativno dugačke poteze ravnih ulica, pravilnije organizirane »insule« i konačno veće građevne parcele, a to su sve momenti koji svjedoče da se izgradnja na tom području odvijala bez nekih smetnji i kompromisa, koje obično izazivaju ranije gradnje⁵. Izgradnjom katedrale u ovom dijelu grada stvoreno je i njegovo novo središte, na trgu ispred katedrale smještene su i neke javne zgrade. Neposredna veza ovog novog središta sa gradskim vratima

⁵ Tu situaciju potvrđuje i naziv ovog dijela grada: »Plasica«. Prema Skoku to je deminutiv od naše stare riječi plasa – njiva. (P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb, 1950, str. 36).

prema luci svjedoči na svoj način da se u XV stoljeću promijenila i društvena struktura grada. Ranija, nepravilna aglomeracija sa samostalnim koncentričnim jezgama stvorena je očito od stanovništva čiji su interesi bili vezani uz zemlju. Stvaranje novog komunalnog središta orijentiranog prema luci svjedoči o afirmaciji novog sloja urbanog stanovništva čiji su interesi usmjereni prema moru. Rast grada uz more nastavlja se i tokom XVI odnosno XVII stoljeća kada se nešto zapadnije od starije aglomeracije stvara prilično razvijeno predgrađe: »burgus« koje je tokom XVI i XVII stoljeća također uključeno u fortifikacioni sistem grada.

Pregled objekata po starosti i po arhitektonskoj vrijednosti, pokazuje jasno da Cres spada među one gradove u kojima prevladava skromni, pa i najskromniji oblik gradske kuće. O tom na svoj način govori i vrlo usitnjena parcelacija gradskog zemljišta, koja ne samo da je uslovlila malene gradnje nego u vezi s njima i stvaranje većeg broja vrlo kratkih i uskih uličica; jednog osebujnog kapilarnog sistema komunikacija kojeg se inače može rijetko susresti u našim starim gradovima. U logičnoj vezi s ovakvim skromnim karakterom izgradnje treba posmatrati činjenicu da se slijed »stilova«, počev od XV stoljeća dalje, očituje u prvom redu kroz smjenu nekih dekorativnih oblika, a ne osnovnih prostornih koncepcija samih objekata. Kuće u Cresu bilo da su izgrađene kao samostalni stambeni objekti ili kao spojevi stana i radionice (odnosno gospodarskih prostorija) zadržavaju stoljećima najjednostavniji raspored prostora, u pravilu jednočelijski, bez obzira na upotrebu gotičkih, renesansnih ili baroknih dekorativnih elemenata na fasadi. Usprkos stanovitog jačanja tipičnog gradskog stanovništva koje je uslijedilo u XV stoljeću (zanatlije, trgovci, pomorci), pretežni dio stanovnika ostao je ipak vezan uz zemljoradnju odnosno stočarstvo. Takva društvena struktura stanovništva nužno je dala određeni karakter velikom broju gradskih kuća, oblikujući ih obzirom na funkciju i prostorni raspored na razini seoske kuće. Takvom rustičnom tipu pripada u biti pretežni dio kuća u svim rubnim zonama grada, jedino u središtu javljaju se nešto reprezentativniji objekti, male »palače«, ili oni objekti koji spajaju stanovanje sa zanatskom radionicom ili trgovinom.

Analiza objekata pokazuje nam da je Cres nakon prve značajnije etape urbanizacije u XV stoljeću doživio i drugu, prilično značajnu fazu razvoja u XVIII stoljeću. Ova faza rasta grada izazvana očiglednim naglim prirastom stanovništva najjasnije se očituje u rubnim dijelovima grada, napose u njegovom istočnom dijelu gdje su stvoreni čitavi nizovi malenih kuća duž uskih uličica koje teku okomito na gradski zid. Frapantna međusobna sličnost ovih srodnih objekata svjedoči da su oni nastali kao rezultat ubrzane izgradnje izazvane širim prodorom seoskog, zemljoradničkog, stanovništva unutar gradskih zidova.

Konačno, XIX i XX stoljeće unose u Cres (kao i u mnoge druge stare gradove) objekte koji svojim općim karakterom u dimenzijama stoje u oštroj suprotnosti prema starom gradskom tkivu.

Pregled plana grada na kojem je označeno današnje stanje objekata pokazuje nam da je u pojedinim dijelovima grada nastupila znatna degradacija stambenih uslova kao i činjenicu da je priličan broj objekata danas napušten. Uzroke ovog postepenog zamiranja pojedinih dijelova starog grada treba tražiti s jedne strane u migraciji stanovništva no isto tako i u činjenici da postojeća struktura grada bez određenih asanacionih zahvata ne dozvoljava život na nekoj višoj razini.

PRILOG

U jugoistočnom dijelu grada nalazi se jedan od najljepših rustičnih ansambla Cresa, toliko karakterističnih za taj grad, koji ima veoma gustu izgradnju, veoma nepravilnu komunikacionu mrežu i veoma malo većih javnih prostora.

Taj se ansambl sastoji od jednog trga, koji ima oblik nepravilnog četverokuta. Trg je popločen malim oblučcima, koji tvore veće pravokutne i kvadratne plohe, koje su dijagonalno presjecane dužim potezima sastavljenim od većih pravokutnih, tankih ploča. Južna i sjeverna strana trga su izgrađene jakim zatvorenim potezima (dvo- i trokatni objekti). Uže strane trga imaju u osi smješten po jedan objekt od kojih je osobito kompoziciono zanimljiv objekt trapeznog tlocrta na zapadnom dijelu trga.

Veze trga sa susjednim komunikacijama izvedene su na uglovnim dijelovima. Sa jugoistočnog i sjeverozapadnog ugla prelazi se u uske, izlomljene ulice, sa jugozapadnog ugla u drugi mali, otvoreni trg, dok se sa sjeveroistočnog ugla natkrivenim prolazom dolazi u jedno dvorište zatvorenog tipa, koje je zajednička, slobodna, vanjska površina nekolicine (7) objekata. Pretapanje veće površine trga kroz užu prolaz u manje dvorište izvedeno je neobično vješto u smislu organizacije slobodnih površina namjenjenih prolaznom i internom kretanju.

Malo, zajedničko dvorište je nepravilno četverokutnog oblika. Popločeno je slično kao i susjedni trg kamenim oblučcima. Dvorište je orijentirano sjevero-istok: jugo-zapad, znači nalazi se u produžetku jedne od dijagonala susjednog trga. Pojedini objekti komponirani su sasvim slobodno uz rubne linije dvorišta. Neki su uvučeni, neki istaknuti za polovicu širine, neki izlaze samo dijelom svoje površine na dvorište, dok su im ostali dijelovi ugrađeni. Većina objekata ima svoja vanjska stubišta, koja vode do ulaza u stambeni dio objekta na I. katu. Ta stubišta su izgrađena u nekoliko smjerova, koji se nalaze u raznim međusobnim odnosima.

Objekti nisu izgrađeni u istom vremenskom razdoblju. Najstariji i ujedno najkvalitetniji nalaze se na jugoistočnom dijelu dvorišta, ostali su po kvaliteti dosta osrednji, međutim nikako ne narušavaju proporcije tog malog zatvorenog ambijenta.

OBJEKT 1.

1. *Smeštaj*: niski, dvokatni, stambeni objekt na jugoistočnoj strani dvorišta. Nalazi se u blizini natkrivenog-izgrađenog prolaza. Osnovni oblik tog objekta je pravokutnik, kome je jedan ugao sasvim zaobljen. Dvije su mu strane prigradene susjednim objektima, uz treću je prolaz uzak cca 0.50 m. Prema tome ima samo jednu fasadu rastvorenu i orijentiranu na dvorište. Linija te fasade je istaknuta obzirom na liniju fasade objekta 2. u blizini kojeg se zaobljuje.

2. *Tlocrt*: objekt je po svojoj površini malih dimenzija. U svakom katu ima po jednu prostoriju. U prizemlju je konoba, čiji nivo poda je jednak nivou dvorišta. U konobu se ulazi širokim vratima iz dvorišta. To je prvotno bio jedini otvor za taj prostor, danas je u svrhu zračenja i osvjettljenja probijen još jedan mali pravokutni otvor uz ulazna vrata. Ne postoji interno komuniciranje sa prostorijom na I. katu.

U stambeni prostor I. kata dolazi se kamenim vanjskim stubištem preko ulaznih vratiju. Taj prostor ima uz ulazna vrata još i prozor. Na jugozapadnom unutarnjem zidu nalazi se napa kamina, dok uz sjeveroistočni obli zid vode uske drvene stepenice na III. kat, koji je znatno niži. Oba stambena prostora su dovoljno osvjettljena, radi dosta velike površine otvora. Posebna draž ovih malih prostora je u njihovoj dimenzioniranosti i kompletnoj nepravilnosti tlocrta. U interieuru ima sasvim recentnih preinaka, kao što su drvene nove stepenice i upotreba lesonitnih ploča kod prekrivanja pojedinih unutarnjih ploha, međutim osnovna dispozicija je ostala nepromjenjena.

3 *fasada*: jedina rastvorena fasada je ona sjeverozapadna, koja gleda na dvorište. Uz prizemni dio fasade prigradena su dva paralelna, vanjska, kamena stubišta. Dok jedno južnije, pripada ovom objektu, drugo je prilazno stubište susjednog (2) objekta. Pojedine stube su kamene, a prostor ispod kosine stubišta je zazidan kamenim zidom. Kvadratna ploča podesta je sasvim recentna, tanka, armiranobetonska. U vertikalnoj osi fasade nalaze se u prizemnom dijelu, između kosine dvaju stubišta obla, široka ulazna vrata. Dovratnici i polukružni gornji dio izvedeni su u kamenu i ne izlaze iz ravnine zida. Na zaobljenom dijelu zida u visini podesta, a iznad vanjskog stubišta objekta 2. probijen je mali pravokutni prozor, kome su rubni dijelovi zacementirani.

Zona I. kata ima dva otvora. Na južnom dijelu fasade su pravokutna ulazna vrata, uzdignuta za visinu visokog praga od ploče podesta. Vrata nisu u osi sa ulaznim vratima prizemne zone. Kamenu dovratnici su sastavljeni od po dvije uske grede, koje ne izlaze iz ravnine zida.

Između njih nalazi se sa svake strane po jedan kameni kvadar položen horizontalno, koji za-dire duboko u plohu zida, povezujući tako kameni okvir vratiju sa okolnim zidom.

Nadvratnik je ravna kamena greda, koja ima isto kao i dovratnici ukras oblog ugaonog štapa. Uz vrata, nešto istočnije na fasadi nalazi se prozorski otvor, viši od vratiju. Plitka prozorska klupčica je malo istaknuta, stepenasto profilirana. Doprozornici su četvrtasti, neprofilirani, jako oštećeni. Kapitелne zone su ukrašene stiliziranim lišćem iznad kojeg je rubna profilacija. Gornji, polukružni dio prozorskog otvora sastoji se od dva kamena komada lučno svedena, sastavljena u sredini. Taj dio ima sasvim jednostavnu stepenastu profilaciju.

U zoni II. kata nalazi se jedan prozor. On je u srednjem dijelu fasade, ali nije u osi ni sa jednim ranije spomenutim otvorom. Ima stepenasto profiliranu prozorsku klupčicu, koja tek neznatno izlazi iz ravnine zida. Sastavljena je od dva komada (Naknadno pucanje nekad jedinstvene grede). Doprozornici su jednostavne kamene grede sa ugaonom užljebinom. Obli jednostavni gornji dio sastavljen je od dva komada kamena spojena u vrhu.

4 *zide*: je dosta grubo, sastavljeno od nepravilnog kamena, nešto lomljenca i mnogo veznog materijala. Na pojedinim dijelovima zide je krpano i izravnavano žbukom.

5 *krov* je jednostrešan, pokriven kupom kanalicom, ispod kojih se na završnom dijelu fasade nalazi jedan red konzolno postavljenih opeka.

6 Objekt je sezonski nastanjen (turisti-vlasnici).

Stanje očuvanosti je osrednje, osim što su prilikom adaptacije izvedene nedopustive intervencije, kao što je izvađanje armirano betonskog podesta vanjskog stubišta i neopravdano probijanje malog prizemnog prozora na najosjetljivijem i najvidljivijem dijelu fasade.

7 *vrijeme i valorizacija*:

prekrasni primjer rustičnog renesansnog objekta izgrađenog u 16 st., visoke ambijentalne vrijednosti.

OBJEKT 2.

1 *smještaj*: niski, dvokatni stambeni objekt. Jednom stranom prigraden uz susjedni objekt 1. Tri strane su mu slobodne, jedna gleda na dvorište, dok su preostale dvije orijentirane na krivudavu ulicu, koja je paralelna sa dvorištem. Svojim sjeveroistočnim dijelom prislanja se uz susjedni trokatni objekt.

Zajedno sa južnijim objektom 1, s kojim ima istu visinu zatvara jugoistočnu stranu malog dvorišta. Sjeverozapadna fasada ovog objekta je nešto uvučena od linije fasade objekta 1., te ima vanjsko prilazno kameno stubište.

2 *tlocrt*: osnovni tlocrtni oblik objekta je jedan nepravilni četverokut. Uža strana je okrenuta na dvorište, a šira na malu ulicu. U prizemnom dijelu je konoba-spremnica, dok su stambene prostorije odijeljene na gornjim katovima. Radi zapuštenog stanja mogu se odrediti samo osnovne namjene pojedinih prostora. Visina katova je mala, naročito visina II. kata.

3 *fasade*:

sjeverozapadna, glavna fasada gleda na površinu dvorišta. Ova fasada je razmjerno uska, a djeluje još uže radi njene uvučene linije. Uz prizemni dio je prizidano jednokrako, vanjsko, kameno stubište, čija kosina počinje negdje na polovici prizemnog dijela objekta 1. Tako se potez samih stuba nalazi prizidan uz zide objekta 1., dok je ispred objekta 2., kome stubište i pripada samo kameni podest, koji se produžuje do kraja fasade i završava kod zida susjednog trokatnog objekta. Podest je u visini donjeg poda I. kata. Stube su kamene, dosta grubo klesane. Podest ima na sjeverozapadnom dijelu tanku, nisku ogradu zidanu od opeke, prežbukanu. Ispod ploče podesta u istoj ravnini sa ogradnim zidom je široki ulaz u konobu. Dovratnici i gornji segmentni luk su prežbukani isto kao i zide ispod stubišta.

U I. kat se ulazi preko vanjskog stubišta. Nešto pomaknuta od vertikalne osi fasade nalaze se ulazna vrata. To je uski pravokutni otvor, polukružno zatvoren na gornjem dijelu. Prag je kameni, isto kao i jednostavni dovratnici i gornji obli dio. Cijeli kameni okvir vratiju ne izlazi iz ravnine zida.

Na južnjem dijelu fasade, u blizini susjednog objekta 1. dio fasade u cijeloj visini prvog kata se neznatno uvlači.

Zona II. kata ima samo jedan prozorski otvor, koji nije u osi sa ulaznim vratima, nego je pomaknut istočnije. Njegova prozorska klupčica je stepenasto profilirana dosta visoka i dosta istaknuta iz razine ziđa. Nešto je uža od prozorskog okvira tako da je njen rubni dio u ravnini sa unutarnjom linijom doprozornika. Klupčica počiva na dvije, rubno ugrađene konzole, koje su identične. One u donjem dijelu imaju blago povijeni, široki, pojednostavljeni list. Na prednjem dijelu iznad lista je pravilno skupljeni svitak iznad kojeg je završna ravna profilacija. Doprozornici su četvrtasti sa ukrasom udubljenih koncentričnih pravokutnika. Kapitelnna zona ina niz vertikalnih užljebina i na gornjem i donjem dijelu jednostavnu profilaciju. Gornji polukružni dio kamenog okvira prozorskog otvora ima na vanjskom dijelu stilizirani lisnati ornament. S obe strane prozorske klupčice u visini njenih konzola nalazi se ugrađena u zide po jedna slabo obrađena konzola sa zaobljenim prednjim dijelom. Uzidane su asimetrično prema prozoru, lijeva (istočnija) je bliža od desne. Na rubnom dijelu fasade u blizini objekta 1. a u visini gornjeg dijela prozorskog otvora nalazi se konzolno uzidano u zid nekoliko opeka.

4 Fasada je grubo ožbukana tako da struktura ziđa nije vidljiva.

Jugoistočna fasada je šira od sjeverozapadne. Gleda na uski potez ulice. Ima jako neravno zide, koje je u visini prizemne zone izgrađeno koso, kontrafornog tipa.

Zona I kata ima donekle simetrično probijena dva pravokutna prozorska otvora. Istočniji ima kameni okvir sastavljen od rustičnih, monolitnih greda, dok je okvir drugog prozorskog otvora kameni, recentan.

U zoni II. kata su isto tako dva pravokutna prozora, koji se donekle potklapaju u osi sa prozorima I. kata. Njihovi kameni okviri su jednostavni, recentni.

Zide je jako rustično, sastaljeno od nepravilnog kamena sa mnogo veznog materijala i po gdje kojom opekom. Mjestimično je grubo žbukano.

Istočna fasada je orijentirana na proširenje male ulice. Uz prizemni dio je prigradeno jednokrako, vanjsko, kameno stubište, koje vodi do susjednog objekta. Ova fasada ima jedino u zabatnom dijelu mali tavanski otvor. Njeno zide je neravno, djelomično žbukano grubom žbukom.

5 *Krov* je dvostrešan, pokriven kupom kanalicom. Ima malu izbačenu strehu (samo na sjeverozapadnoj fasadi) zatvorenu s donje strane daskama, koju drže tri obično drvene grede (rožnice) od kojih je samo jedna blago pritesana u smislu sasvim jednostavne konzole. Dimnjak se direktno nadovezuje na liniju fasade, tamo gdje prestaje streha. Nalazi se iznad rubnog južnog dijela fasade, ožbukano je.

6 *Nastanjenost i održavanje*: objekt je nastanjen, dosta zapušten osobito je u lošem stanju interieur i jugoistočna fasada.

7 *Vrijeme i valorizacija*: rustični, renesansni objekt 16 st. ambijentalne vrijednosti sa skladno komponiranom dvorišnom fasadom, koja svojom uskoćom i uvučenošću ublažuje istak i širinu fasade objekta 1. Oba spomenuta objekta valovitim ritmiziranjem masa neobično dobro zatvaraju malo dvorište.

(Tekst: Marija Planić-Lončarić)

CRES, pogled na grad i zaljev

CRES, bifora palače Petris

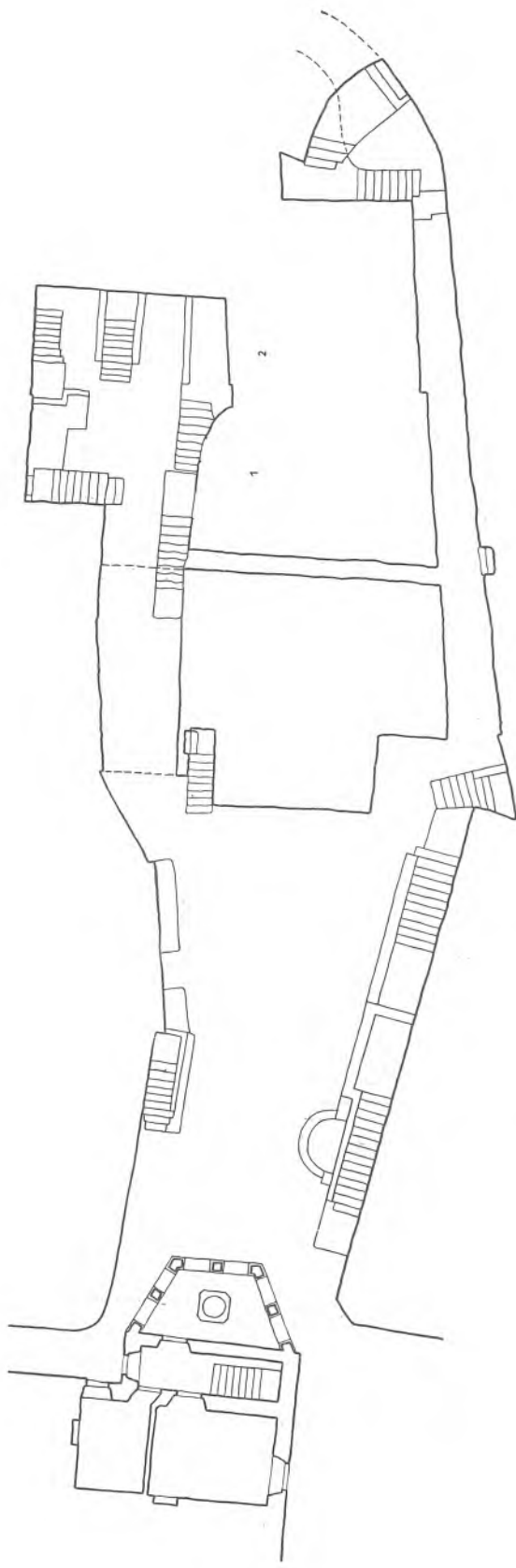
CRES, stambeni objekti u jugoistočnom dijelu grada
(br. 2 : 1 priloga)

CRES, objekt br. 1

Arhitektonski snimak fasada objekata opisanih u prilogu

Tlocrt »trga« na kojcm se nalaze objekti opisani u prilogu I.

I. VRIJEME

- do 15. st.
- 15. i 16. st.
- 17. i 18. st.
- 19. i 20. st.

II. VRIJEDNOST

SPOMENIK

URBANISTIČKA I
AMBIJENT. VRIJEDNOST

BEZ VRIJEDNOSTI

SA VRIJEDNIM DETALJIMA

